

KALAVUN

Ebü'l-Meâli el-Melikü'l-Mansûr
Seyfüddin Kalāvûn el-Elî es-Sâlihî
(ö. 689/1290)

**Memlük sultanı
(1279-1290).**

Kıpçak Türkleri'nden olup hayatının ilk dönemleri hakkında bilgi yoktur. Moğollar'ın 642'de (1244) Deşt-i Kıpçak'ı istilâsı sırasında esir düştü. Bir köle tüccarı tarafından Mısır'a götürülerek Eyyübî Sultanı el-Melikü'l-Âdil'in memlüklerinden Emîr Alâeddin Aksungur es-Sâkî'ye satıldı. Daha sonra Eyyübî Sultanı el-Melikü's-Sâlih Eyyüb'a satılan Kalavun (647/1249), âzat edilerek Ravza adasındaki Bahriyye Memlükleri adı verilen yeni askerî birliğe dahil edildi. Mensubu bulunduğu Bahriyye Memlükleri'nin liderlerinden Fârisüddin Aktay'ın Memlük Devleti'nin ilk sultanı İzzeddin Aybeg tarafından öldürülmesi üzerine bir kısım emîrler, Baybars ve diğer arkadaşlarıyla birlikte Suriye'ye kaçtı (652/1254). Suriye Eyyübî Hükümdarı el-Melikü'n-Nâsir Yûsuf'un hizmetinde geçirdiği üç yılın ardından Kerek hâkiminin hizmetinde çalışmaya başladı. 657'de (1259) Suriye Moğol saldırılarına uğrayınca arkadaşlarıyla beraber Mısır'a dönüp yeni sultan Kutuz'un hizmetine girdi.

Kalavun daha sonra, Memlük Sultanı Kutuz'u ortadan kaldırıp tahta gelen I. Baybars el-Bundukdârî'nin yanında yer aldı. Baybars tarafından kendisine "mukaddemü elf" rütbesi verilen Kalavun, 671 (1272) yılında Moğollar'a karşı açılan seferde Fırat nehrini ilk geçen emîr olarak adını duyurdu. Kalavun, kızını Baybars'ın oğlu ve veliahtı Bereke'ye vererek sultanla akrabalık kurdu ve durumunu daha da sağlamlaştırdı. Bereke'nin hükümdarlığı döneminde en nüfuzlu kumandan mevkiine yükseldi ve 676'da (1277) Ermeniler üzerine gönderilen ordunun başına getirildi. Bereke babasının tecrübeli emîrlerini azledince Kalavun arkadaşları olan bu emîrlerin yanında yer aldı ve damadından tahtını bırakmasını istedi. Bereke tahtı terkederken yerine kendisinin sultan olmasını teklif ettiyse de kabul etmedi. Tahtın Baybars'ın oğullarında kalması gerektiğini söyleyerek henüz yedi yaşındaki Bedreddin Süleymîş'in (Selâmiş, Sulâmiş) tahta çıkmasını sağladı, kendisi de sultana atabek ve müdebbirü'l-memleke oldu. Kalavun bu görevle gelmekle devlet yönetimini resmen eline almış oluyordu. Hutbede adı halife ve sul-

tanın adıyla birlikte okunmaya, basılan sikkelerin bir yüzüne Süleymîş'in, diğer yüzüne onun adı yazılmaya başlandı. Kalavun bir taraftan da saltanata el koymak için gerekli hazırlıkları yaptı. I. Baybars'ın Zâhiriyye olarak adlandırılan memlüklerinin liderlerini tasfiye etti. Arkadaşları olan Sâlihiyye-Bahriyye Memlükleri'nin emîrlerini önemli görevlere getirdi. Daha sonra ileri gelen emîrleri toplayarak Süleymîş'in yaşının küçüklüğünü dile getirdi ve ülkeyi ancak olgun bir sultanın yönetebileceğini söyledi. Kendisini haklı bulan emîrlerin desteğiyle ve el-Melikü'l-Mansûr unvanıyla tahta geçen Kalavun'un hükümdarlığı İslâm dünyasında eskiden beri mevcut olan bir geleneğe uygun olarak halife tarafından tasdik edildi (20 Receb 678 / 26 Kasım 1279).

Kalavun hükümdarlığının ilk günlerinde tahttan indirildikten sonra Kerek emîrliğine gönderilen Bereke'nin isyanıyla uğraştı. Ardından Dimaşk nâibi Sungur el-Eşkar bağımsızlığını ilân ederek bölgeyi hâkimiyeti altına aldı. Bereke aynı yıl içinde ölünce yerine kardeşlerinden Hızır Kerek'te sultan ilân edildi. Kalavun, Sungur el-Eşkar ile iş birliği yapan Hızır'ın üzerine bir ordu gönderdi; sonunda Hızır'ın Kerek emîrliğinde bırakılması şartıyla anlaşma sağlandı. Hızır ve kardeşi Süleymîş yedi yıl sonra tekrar isyan ettiler, ancak Kalavun'un ordusuna karşı direnemeyip teslim olmak zorunda kaldılar. el-Melikü'l-Kâmil unvanıyla Dimaşk'ta sultanlığını ilân eden ve Kalavun'a üstünlük sağlayabilmek için Moğollar'ı (İlhanlılar) Suriye'ye çağıran Sungur, Kalavun'un gönderdiği ordu karşısında Dimaşk'tan kaçmak zorunda kaldı. Yapılan görüşmeler neticesinde bazı şartlarla Kalavun'a itaat ettiğini ve Moğollar'la iş birliği yapmaya çağını açıkladı (679/1280). Bu arada onun teşviki ve bölgedeki Haçlılar'ın desteğiyle harekete geçen Moğollar Suriye'nin kuzeyine saldırdılar. Oğlu Ali'yi veliaht tayin ederek yerine vekil bırakan Kalavun Moğollar'la savaşmak için Kahire'den ayrıldı. Onun ordusuyla Gazze'ye vardığını duyan Moğollar savaşı göze alamayıp geri çekildiler.

İlhanlılar'ın Suriye üzerine hücumu geçmesini fırsat bilen Merkab Kalesi'ndeki İsbîtarîyye (Saint Jean) şövalyeleri civardaki müslüman şehirlerine saldırdılar. Bu gelişmeler üzerine Kalavun 679 yılı sonlarında (Mart 1281) ordusunun başında Kahire'den ayrılıp Ravha'ya ulaştığında bölgedeki Haçlı kontluklarından elçilik heyet-

leri geldi. Yapılan görüşmeler neticesinde Moğollar'a yardımcı olmamaları ve elindeki müslüman esirleri serbest bırakmaları şartıyla Merkab şövalyeleri, Trablusşam, Templiers ve Akkâ kontlarıyla on bir yıl süreyle barış ilân edildi. Kalavun böylece Moğol-Haçlı ittifakını bozmuş oldu.

680 (1281) yılında İlhanlılar Suriye üzerine birkaç koldan büyük bir saldırı başlattılar. Abaka Han'ın, kardeşi Mengü Timur kumandasında gönderdiği bir Moğol ordusuyla Kalavun'un emrindeki Memlük kuvvetleri Humus'ta karşı karşıya geldiler. II. Humus Savaşı olarak bilinen bu savaşta Moğol ordusu ağır bir yenilgiye uğradı (14 Receb 680 / 29 Ekim 1281). Abaka'nın yerine geçen kardeşi Ahmed Teküder'in İslâmiyet'i kabul etmesiyle iki taraf arasında bir dostluk başlamıştı. Ancak Teküder'in öldürülmesi üzerine (683/1284) iyi ilişkiler sona erdi ve Argun Han zamanında ilişkiler tekrar bozuldu. Müsevîler'i ve hristiyanları himaye eden Argun ülkesindeki müslümanlara ağır baskılar uygulamaya başladı. Memlükler'e karşı bazı Avrupa hükümdarları ve papa ile iş birliği yapma çabası içine girdi. Kalavun, onun bu politikasına karşılık bir taraftan Altın Orda ve Tunus Hafsî Sultanlığı ile ittifakını güçlendirmeye çalıştı; bir taraftan da Bizans imparatoru, Fransa kralı, Almanya Habsburg imparatoru, Cenova ve Venedik yöneticileriyle siyasî, askerî ve ticarî ilişkiler kurarak antlaşmalar yaptı.

682 (1283) yılında Ermeni Krallığı üzerine sefer düzenleyen Kalavun, Ermeniler'le yıllık vergi ödemeleri ve müslüman esirleri serbest bırakmaları şartıyla on yıl süreli bir antlaşma imzalayarak geri döndü. Bir süre sonra Merkab İsbîtarîyye şövalyelerinin İlhanlılar'la iş birliği yaptığını duyunca bölgedeki Haçlılar'ın en kuvvetli kalelerinden biri olan Merkab üzerine yürüyerek kaleyi ele geçirdi ve bu kontluğa son verdi (684/1285). İki yıl sonra Sungur el-Eşkar tarafından çıkarılan yeni bir isyanı bastırdı. Antakya Prinkepsliği'nden kalan son şehir Lazkiye'yi aldı. Nübye kralının vergiyi kesmesi üzerine 685-688 (1286-1289) yıllarında buraya ordular sevk ederek kralı yeniden itaate mecbur etti. 688'de (1289) Trablusşam Kontluğu üzerine sefere çıktı ve şehri ele geçirdi. Ardından Haçlılar'a ait diğer bazı merkezleri aldı. Artık bölgede Haçlılar'ın elinde sadece Akkâ, Sayda, Sur ve Aslis şehirleri kalmıştı ve Akkâ'da müslüman-

lar katliama uğramıştı. Kalavun'un amacı bu şehri de ele geçirerek bölgeyi Haçlılar'dan tamamıyla temizlemektir. Bu amaçla 689'da (1290) Kahire'den ayrıldı; ancak şehrin dışına çıktığı sırada hastalandı ve kısa bir süre sonra orada vefat etti (6 Zilkade 689 / 10 Kasım 1290). Tarihçiler onun kan dökmekten sakınan âdil ve merhametli bir hükümdar olduğunu kaydeder..

Memlükler'in en büyük sultanlarından olan Kalavun Suriye bölgesinde Memlük hâkimiyetini yerleştirmiş, devleti güçlendirmiş ve Memlük sultanları içinde bir hânedan kurmayı başarmıştır. Memlük Sultanlığı, araya giren üç sultan dışında 678-784 (1279-1382) yılları arasında onun soyundan gelen hükümdarlar tarafından yönetilmiştir. Kalavun'un icraatlarından biri de memlükleri arasından seçip Kal'atülcabel'deki kale burçlarına Burciyye denilen askerî birlikleri yerleştirmesidir. Sultanın özel bir önem verdiği bu birlik Burcî Memlükleri'nin esasını teşkil etmiş ve Kalavun'un hânedan kurmasında büyük rol oynamıştır.

Kalavun bazı vergileri kaldırmış, yaptırdığı arazi tahririyle bozulan iktâ sistemini düzeltilmiş, ticareti geliştirmek için çeşitli devletlerle anlaşmalar imzalamış, Yemen, Hindistan, Habeşistan ve Seylan tüccarlarına imtiyazlar tanımıştır. İmar işlerine de büyük önem veren Kalavun'un yaptırdığı binalar Memlükler döneminin en meşhur eserleri arasında yer alır. Kahire'de inşa ettirdiği Kalavun Külliyesi Memlük mimarisinin en güzel örneklerindendir. Halep Ulucamii'nin imarını da isteyen Kalavun, Filistin'de Halîl şehrinde tahir ettirdiği haremın yanına Ribâtü'l-Mansûrî adıyla bir ribât, Bîmâristânü'l-Mansûrî adıyla bir hastahane ve büyük su sarnıçları yaptırmıştır. Hücre-i saâdetin üzerindeki kubbetü'n-nûr ilk defa Kalavun zamanında kurşun levhalarla kap-

lanmıştır. Kalavun'un günümüze ulaşan bir diğer eseri de hanımlarından biri için inşa ettirdiği et-Türbetü'l-hâtûniyye'dir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Abdüzzâhir, *Teşrifü'l-eyyâm ve'l-üşûr fî sireti'l-Meliki'l-Manşûr* (nşr. Murad Kâmil), Kahire 1961; Baybars, *et-Tuhfetü'l-mülûkiyye fî'd-devleti't-Türkiyye* (nşr. Abdülhamîd Sâlih Hamdân), Kahire 1987, s. 89-126; Şâfi' b. Ali, *el-Fazlû'l-me'sûr min sireti'l-Meliki'l-Manşûr* (nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmürî), Beyrut 1418/1998; Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtaşar fî ahbârî'l-beşer* (nşr. Mahmûd Deyyûb), Beyrut 1417/1997, II, 345-359; İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-dürer*, VIII, 231-303; İbn Kesir, *el-Bidâye*, XIII, 270-317; İbn Habîb, *Tezkiretü'n-nebih fî eyyâmî'l-Manşûr ve benîh* (nşr. Muhammed Muhammed Emîn), Kahire 1976, I, 48-135; Makrîzî, *es-Sülûk* (Ziyâde), I/3, s. 663-756; a.mlf., *el-Hıttâ*, II, 238; Aynî, *İk-dü'l-cümân* (nşr. Muhammed Muhammed Emîn), Kahire 1408/1988, II, 225-391; III, 12-23; İbn İyâs, *Bedâ'î'u'z-zühûr*, I/1, s. 346-364; R. Irvin, *The Early Mamluk Sultanate 1250-1382*, London 1986, s. 62-84; İsmail Yiğit, *Siyâsi-Dinî-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi : Memlükler*, İstanbul 1991, VII, 58-63; M. Hamza İsmâil el-Haddâd, *es-Sultânü'l-Manşûr Kâlâvûn*, Kahire 1413/1993; P. M. Holt, *Early Mamluk Diplomacy*, Leiden 1995; Kamaruzaman Yusoff, "Al-Malik Al-Mansur Qalawun", *Jebat*, sy. 17 Selangor 1989, s. 71-82; Ali Aktan, "Bahri Memlüklerden Sultan Kalavun ve Hanedanı", *TTK Belleten*, LIX/226 (1995), s. 605-620; Sobernheim, "Kalavun", *IA*, VI, 121-123; Hassanein Rabie, "Kâlâwûn", *El²* (Fr.), IV, 505-507.

İSMAİL YİĞİT

KALAVUN KÜLLİYESİ

Kahire'de
XIII. yüzyıla ait külliye.

Mısır'da İslâm sanatının ortaya koyduğu en önemli yapılardan biri olup 683'te (1284-85) Memlük Sultanı el-Melikü'l-Mansûr Kalavun tarafından inşa ettirilmiştir ve cami, medrese, türbe, hastahane (bîmâristan) meydana gelmekte-

dir. Külliye'nin üzerinde bulunduğu sokağa sadece medrese ve türbenin cepheleri bakmakta, arka tarafta bulunan bir geçit hastahaneye kadar uzanmaktadır. Kalavun Külliyesi'nin cephesi 20 metreyi bulan yüksekliğiyle âbidevi bir görünüm arz etmektedir. XIII. yüzyıl için değişik bir örnek olan bu cephe sivri kemerli nişlerle hareketlendirilmiştir ve girintili çıkıntılı cephe düzenlemesiyle dikine uzanan bir mimari görüntü sağlanmıştır. Sivri kemerli nişler binaya çok katlı bir görünüş veren üç sıra pencereye sahiptir. En alttaki pencereler geniş dikdörtgen açıklıklı ve demir kafesli, orta sıradakiler daha küçük ve sivri kemerlidir. Üst sıradaki pencereler ise sivri kemerli ikiz pencere şeklinde olup üstlerinde de bir yuvarlak pencere vardır. Gerek cephede gerekse iç mekânda İslâm öncesi devirlere ait devşirme sütun ve sütun başlıkları görülmektedir. Özellikle cephedeki sütun dizisi Kahire'de mevcut olan tek örnektir. Cephede alt sıra pencerelerin üzerinde taş yüksek kabartma olarak işlenmiş bir yazı şeridi yer almaktadır. Orijinal olan taçkapı siyah-beyaz mermerden yapılmıştır ve geçmeli motiflere sahip yuvarlak bir kemerle nihayetlenmektedir. Üzerinde geometrik şekiller bulunan tunç kanatlar karakteristik Selçuklu süslemeleriyle işlenmiştir.

Külliye'de medresenin güney eyvanı üç kemerle avluya açılan üç nefli bir cami haline getirilmiştir. Ortadaki Mısır orijinali granit sütunların başlıkları Bizans'tan devşirmedir. İç mekânda alçıdan yapılmış çiçek motifleriyle mermer sütunçeler ve kemerler duvarları süsleyen unsurlardır. XIX. yüzyıl başında yapılmış bir çatı ile örtülü olan bu mekânda ahşap tavan altın yaldızlı ve boyalıdır. Mihrap zengin biçimde mermerle tezyin edilmiş olup üst kısmı bitkilerle dolu bir vazoyu tasvir eden mozaik süslemeye sahiptir. Mihrap nişinin köşelerine birer sütun yerleştirilmiştir, üstlerinde küçük kemer sıralarından oluşan bir süsleme görülür.

Medrese bütünüyle korunamamışsa da planı hakkında bilgi mevcuttur. Birbirine eşit olmayan dört eyvanla çevrili avlunun yanlarında ve eyvanlar arasında iki katlı talebe odaları vardır. Cami haline getirilen güney eyvanının karşısında büyük bir eyvanla iki yanda daha küçük birer eyvan bulunmaktadır. Medresenin cephesinde kuzey köşede yer alan sebîl, 726 (1326) yılında Kalavun'un oğlu Sultan el-Melikü'n-Nâsir Muhammed tarafından külli-

Kalavun Külliyesi'nin bîmâristan kısmı